

I. Dünya Savaşı'nda Posta Yoluyla Propaganda

Turhan Turgut

I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde savaşı tarafların postayı önde gelen propaganda araçlarından biri olarak seçmiş olmaları ve yüzlerce resimli propaganda kartpostalı çıkarmaları bir rastlantı değildir. Çeşitli propaganda araçları arasında düşük maliyetli fakat en etkili objeler olarak rağbet gördüler; ilginç bir benzetmeyle “fakirlerin rozetleri” olarak da anılan bu artlar o yıllarda, inançları güçlendirmeye yönelik, istek ve morali en üst düzeyde tutmayı hedefleyen görsel mesajlarıyla propaganda tarihindeki yerlerini aldılar.

Osmanlı toplumunun bundan yüzyıl önceki yazılı haberleşme araçları incelendiğinde mektup ve kartpostallar, ayrıca sınırlı hacimde olmak üzere telgraf, gazete ve dergiler görülüyor. Aslında bu yalnızca Osmanlılar için değil, evrensel olarak geçerli bir durumdu; tek fark, dış dünyada gazete ve dergi sayısının çok daha fazla olması ve sinemanın emekleyerek toplum hayatında kendine bir yer edinmeye başlamasıydı. Bu araçlar arasında en yoğun olarak kullanılanlar şüphesiz kartpostallardı çünkü azalan baskı maliyetleri nedeniyle ucuz, posta ücreti düşük, 1 konu olarak çok zengin ve caziptiler.

Resim 1. Cihat ilanı nedeniyle yayınlanmış kartpostal. II. Wilhelm,

I. Franz Joseph ve Sultan Reşad. (Kaynak: Ömer Koç. Temini için yardım eden Bahattin Öztuncay'a teşekkür ederim.)

Bu nedenle, baskı ve fotoğraf tekniklerinin gelişmesiyle birlikte daha da çekici hale gelen resimli kartpostalları o devrin bir numaralı sosyal medya aracı olarak nitelendirmek yanlış olmaz. Bir taraftan günlük hayatı yansıtan kareleri ve manzara fotoğraflarıyla aranır haldeyken, diğer taraftan her türlü insani duygu ve düşüncüyü mesaj olarak verebilmeleri onları haberleşmede rakipsiz kılan özelliklerdi.²

Resim 2. Hilâl-i Ahmer için çıkarılan kartpostaldan birisi.

İşte bu özellikleri nedeniyle I. Dünya Savaşı patlak verdiğinde savaşan tarafların postayı önde gelen propaganda araçlarından biri olarak seçmiş olmaları ve yüzlerce resimli propaganda kartpostalı çıkarmaları bir rastlantı değildir. Çeşitli propaganda araçları arasında düşük

maliyetli fakat en etkili objeler olarak rağbet gördüler; ilginç bir benzetmeyle “fakirlerin rozetleri”³ olarak da anılan bu kartlar o yıllarda, inançları güçlendirmeye yönelik, istek ve morali en üst düzeyde tutmayı hedefleyen görsel mesajlarıyla propaganda tarihindeki yerlerini aldılar.

Resim 3. İki büyük Müttefik çocuğun arasında küçük Osmanlı askeri!

Savaş karşıtı düşünce ve eylemler hükümetlerin uyguladığı sansür ve baskı nedeniyle gün ışığına çıkamadıkları için savaşın savaşıma değer olduğunu vurgulayan görsel araçlar -ki bunların başında kartpostallar yer alıyordu- sayesinde insanlar savaşa inanıp desteklediler. Felaketin boyutu savaş başladıktan bir iki yıl sonra hissedilmeye başlandığında iş işten geçmiş ve gerçekte kazananı olmayan tarihin bu ilk toplu ve modern savaşı arkasında büyük bir yıkım bırakarak yoluna devam etmişti. Çatışmanın ilk gününden başlayarak gittikçe şiddetli bir biçimde körüklenen düşmandan nefret duygusu uyandırmaya yönelik propaganda, toplumların vicdanında barışçı bir çözüm bulunması olanağını tamamen ortadan kaldırdığı için savaş yıllarca sürdü.

Bu makalede Osmanlılar ile müttefiklerinin posta yoluyla yaptıkları propaganda faaliyetlerine dair örnekler sunulmaktadır.

Propaganda nedir?

Propaganda, genellikle bir konu hakkında toplumun düşünce ve bakış açılarını etkilemek amacıyla kullanılan yöntemlerin herhangi bir türü olarak tanımlanır. I. Dünya Savaşı'nın devletlerarası ilk topyekûn çatışma olması, hükümetlerin halklarına verecekleri gönüllü yazılmaktan tutun da yiyecek tasarrufuna kadar uzanan yelpazedeki mesajları aktarmaları için olabildiğince yaygın araçlar seçmeleri sonucunu doğurdu. İster Avrupa'da ister Osmanlı İmparatorluğu'nda

olsun, nüfusun çok büyük bir bölümü gazete okumuyordu. Zaten gazete ve dergilerin kırsal kesime ulaştırılması güçlükle yapılıyor olması bir bakıma hükümetlerin içine geliyordu denilebilir.

Devletin seçtiği propaganda araçları başta genç nüfus olmak üzere toplumun belirli kesimlerine yönelik, çoğu kez gerçekle ilgisi olmayan mesajlar veriyordu. Seçilen etkili araçlar arasında bulunan kartpostallar bir taraftan politik sloganları ve söylemleri halkın sempatiyle bakacağı tarzda vermeyi hedeflerken, moralleri yüksek tutacak sloganları da co kulu vurgularla göz önüne seriyorlardı.

Savaş yıllarında propagandanın yoğunlaştığı birkaç konu vardı. Sava a dair gerçeklerin saklanarak onu sanki arzu edilen, hep lehte gelişen bir olgu olarak sunmak yani yanıltıcı kamuoyu oluşturulması bunların başında geliyordu. Toplumun aklına değil, duygularına hitap eden propaganda kartpostalları savaşan tarafların hepsinin kullandığı etkili bir silahtı.

  lenen bir diğer yöntem savaşı sanki bir maceraymı  gibi sunmaktı. Özellikle genç nüfusu hedef alan bu propagandanın ne kadar etkili olabileceğini gösteren en belirgin  rnek Avustralya ve Yeni Zelanda'lı gençlerin atlasta yerini bile bilmedikleri bir kıtaya savaşmak üzere hevesle ko mu  olmalarıdır.

  lenen en karanlık konu ise düşmanı olabildiğince küçük düşürmek, onu insafsız bir katiller topluluğu olarak tanıtmaktı. Savaşın doğurduğu felaketlerin toplumda uyandırılan nefret duygusunun arkasına gizlenmesinin etkisi uzun yıllar sürdü. Uydurulan sayısız katliam haberi ile milletler birbirlerine d   r l rken h k metlere halkın üzerinde savaşın haklılığını gösteren görünmez bir psikolojik baskı yapma olanağı sağlanıyordu.

Bütün bu kirli i lerin arkasında yer alan ve birbirleriyle ölesiye çarpışan    imparatorun -Rus  arı II. Nikola, İngiliz İmparatoru V. George ve Alman İmparatoru II. Wilhelm'in kuzen olmaları tarihin inanılmaz trajikomik olaylarından biridir.⁴

Resim 4. II. Wilhelm ve I. Franz Joseph el sıkışırken.

Bir Propaganda Aracı Olarak Posta ve Osmanlı İmparatorluğu

Osmanlı İmparatorluğu'nun özünde kendisini hiç ilgilendirmeyen ve sonunu getiren büyük savaşa neden bulaştığı konumuzun dışında kalıyor. Ama şurası muhakkak ki savaş çıkmadan önce taraflardan biriyle askeri dayanışma, hatta ortaklık içinde bulunulması olası bir çatışmada tarafsız kalmayı neredeyse olanaksız kıldı.

Osmanlı ordusundaki Alman etkisi Balkan Savaşları'nın doğurduğu büyük askeri ve psikolojik çöküntünün hemen ardından çok daha belirgin hale geldi. Kendisine çeki düzen verme ihtiyacını duyan ordunun yeniden yapılanmasında Almanlar ön planda rol almaya başladılar ve Aralık 1913'te Liman von Sanders'in başkanlığında gelen 40 subaylık5 ekip kara kuvvetlerini düzenlemek için işe koyulduğunda geçmişte daha çok donanmada danışmanlık rolü oynayan İngilizlerin önünü de kesmiş oldu. Liman von Sanders savaş başlamadan

önce I. Kolordu komutanı oldu, sonra ordu genel müfettişi pozisyonuna getirilerek büyük yetkilerle donatıldı.⁶ Böylece savaşın eşiğine gelindiğinde Osmanlı ordusundaki Alman varlığı tartışılmaz bir önemdeydi. Almanların Osmanlı hükümetiyle yakınlaşarak onu savaşa girmeye ikna etmeye çalışmasının politik amacı açık ve netti: İslam'ın gücünden yararlanarak İngiliz sömürgelerinde başkaldırıları başlatmak ve böylece imparatorluğu üzerinde güneş batar hale getirmek! Nitekim İngilizler de -yanlış olarak- İslam toplumunun yekvücut bir yapıda olduğunu düşünerek onu kendi taraflarına çekmek için planlar yapıyorlardı.⁷ Almanların askeri amacı ise Osmanlı ordusunu başta Filistin ve Sina Yarımadası olmak üzere çeşitli cephelerde İngiliz ve Müttefik kuvvetlerini meşgul edecek bir unsur olarak kullanmak olarak tanımlanabilir.

Almanların beklediği fetva, daha doğrusu cihat fetvaları, 14 Kasım 1914'te Şeyhülislam Ürgüplü Hayri Bey'in Sultan Reşad'a peygamberin kılıcını vererek İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı savaşı onaylamasından bir hafta önce yayınlandı. Böylece "Cihad-ı Mukaddes" ilan ediliyor ve dünya Müslümanları İttifak Devletleri'ne karşı ayaklanmaya çağırılıyorlardı.⁸ fakat Dar ül-İslam'da yer almayan Almanya ile Avusturya-Macaristan'ın cihadın dışında tutulması yepyeni bir uygulamaydı! Resim 1'deki kartpostal işte bütün bu beklenti ve duyguları görsel bir propaganda aracı olarak ortaya koyan en güzel örnektir.⁹ Kartın sol üst tarafında Almanca "Yardım Tanrı'dan geliyor, zafer yakındır" ibaresi yer alıyor, asıl mesaj ise "İngiltere, Rusya ve Fransa'ya karşı büyük kutsal savaş: Sultan Cihat ilan etti" şeklindedir. Avrupalı iki imparatorluğun halkını savaşın kazanılacağına ikna etmek amacını taşıdığına şüphe olmayan bu propaganda kartındaki Osmanlıca sloganda ise yalnızca "Osmanlı Hilali Ahmer Cemiyeti" deniliyor.

Osmanlılar açısından bu tür propagandanın zorlukları vardı. Devletin çok uluslu yapısı Müslüman olmayan kitleler için cihat çağrısının önemini sıfıra indiriyordu. Belki de bu yüzdendir ki yurtiçinde basılan kartlar daha çok genel insani duygulara hitap ediyor ve çoğu zaman Hilal-i Ahmer yani Kızılay kurumunun propagandasına yönelik mesajlar taşıyordu. Bu bağlamda 1916'da çıkarılan bir seri renkli kartpostalda yalnızca Kızılay logosu yer alıyor ayrıca bir slogan bulunmuyordu (Resim 2). Bir diğer zorluk halkın büyük bir kısmının okuma yazma bilmiyor olmasıydı. Bu nedenle yazılı propaganda araçlarının önemi ikinci planda kalıyor, görsel materyal en etkili duruma geliyordu.

Osmanlı – Mihver Devletleri ortaklığı gerçekte hiçbir zaman eşit olmadı. En azından Avrupalı iki imparatorluğun düşüncesi böyleydi ve doğal olarak açıkça vurgulanmıyordu. Ne var ki, bu ülkelerde savaş nedeniyle çıkarılan birçok kartpostalda bu zihniyet çeşitli şekillerde sergileniyordu. Resim 3'teki kartpostal Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın Osmanlı'yı nasıl gördüklerinin bir örneğidir. Türk bayraklı, tahta kılıçlı ilkökul çocuğunun elinden tutan yaşça daha büyük ve üniformalı çocuklar. Kartpostalda Türk çocuğunun ağzından verilen kafiyeli mesaj: "Lütfen isteğimi kabul edin, birliğinizin üçüncü üyesi olayım!" Buradaki bir başka gizli mesaj savaşı bir çocuk oyunuymuş gibi hafife alarak vurgulamasıdır. Aynı bağlamda Resim 4'teki kartpostal ihtişamlı iki imparatoru el sıkışırken gösteriyor, dekoru biraz da zorlayarak yerleştirilen Sultan Reşad'ın portresi ise bu iki aslan arasında sıkışmış halde mahzun mahzun bakıyor. Mesaj: "Fırtınalı günlerde güçlü bağlarla birliktelik!"

Viyana'da basılmış olan Resim 5'teki kartpostal ise çok daha iddiasız bir mesaj içeriyordu: "Sadık ittifak."

Resim 5. Avusturya- Macaristan, Alman ve Osmanlı bayrakları.

Aynı şekilde Resim 6'daki Almanca mesaj: "Savaşta birlik, zafer için birlik" derken Osmanlıca metinde "ittihad kuvvettir" denilerek Mihver Devletleri arasında yer almanın doğuracağı kazanımların propagandası yapılıyordu.

Resim 6. Almanca ve Osmanlıca sloganlar.

Savaşta yalnızca siviller için değil, askerler için de kartpostallar hazırlanmıştı. Almanca ve Macarca olarak basılmış olan Resim 7'deki sahra postası kartı Sultan Reşad ve savaşta ortaklarının portrelerini taşımaktaydı.

Resim 7. Askerler için hazırlanmış olan sahra postası kartlarından bir örnek.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, propaganda toplumun duygularına hitap ederek savaşın acılarını esprinin arkasına saklamak istemeye de yönelik olmuştur. Resim 8'deki kart Paskalya nedeniyle çıkarılmıştı. Paskalya sembolü olan yumurtaya başlık takılıp üç ortak komik bir biçimde betimlenmiş, böylece savaşı hafife almaya yönelik propaganda faaliyetine yeni bir konu kazandırılmıştı.

Resim 8. Paskalya yumurtaları: Avusturya- Macaristan, Alman ve Türk çehreleri.

Yine yukarıda değindiğimiz üzere propagandanın kullandığı en etkili konu düşmanı kötülemektir. Kartpostallarda fazlaca işlenmeyen bir slogan bu kez mektup zarflarına yapıştırılan propaganda

etiketleriyle yayılıyordu. Resim 9'daki etikette Tanrı'dan İngilizleri cezalandırması dilinmekteydi. Zaman geçtikçe savaşın olumsuz etkilerini perdelemek güçleşti. Propaganda mekanizması bu kez de halkın duygularına hitap ederek yardım kavramını gündelik hayata sokmaya başladı. Resim 10'daki kart bunu vurgulamaktadır. İletilen mesaj "sizler başkaları öldüğü için hayattasınız, acıları hafifletmek için yardım edin çünkü ödeyecek ebedi bir borcumuz var" şeklindedir.

Resim 9. Halep'ten gönderilen bir zarfa yapıştırılmış propaganda etiketi. Tanrı'dan İngiltere'yi cezalandırması isteniyor.

Resim 10. Yardım toplamaya yönelik propaganda kartpostalı.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin sınırlı olanakları postanın savaşın diğer taraflar için sağladığı avantajdan yeterince yararlanamaması sonucunu doğurdu. Bu nedenle savaş sırasında kullanılan görsel propaganda malzemesinin çoğunluğunun kaynağı diğer ortaklarıydı. Ordudaki yabancı askerlerin yazışmaları ve onlara gönderilen mektup ve kartpostallar propagandanın etkili işleyişini gözler önüne seren kanıtlardı. Doğal olarak büyük savaşın taraflarının propagandanın ne kadar etkili bir silah olduğunu anlamaları zaman almadı. İlerideki yıllarda silahlı kuvvetler bir savaşın seyrine ve politikalarına etki eden tek unsur olmaktan çıkarak tahtlarını kamuoyu ile paylaşmak zorunda kaldılar. İnsanlık tarihinin bu ilk modern ve toplu çatışmasında propagandanın öneminden çıkarılan dersler o kadar etkili oldu ki günümüzde bile dünyanın dört köşesinde yaşanan çatışmaların doğurduğu acılar propaganda ile gölgelendirilmeye devam etmektedir. Uluslararası hukuk çiğnenerek yapılan müdahaleleri haklı göstermeye yönelik uydurma hikâyeler, propaganda yoluyla dünya kamuoyuna aktarılıp onu şekillendiriyor, bedelini yerel sivil halkın ödediği savaş ve çatışmalar sürüp gidiyor.

Dipnotlar

1 Yurtdışı kartpostal tarifesı 20 paraydı. Kısa tebrik mesajlı kartlar 5 paraya bile gönderilebiliyordu. Bkz. Posta, Telgraf ve Telefon Nezareti'nin İkdam Matbaası'nda basılan 1914 yılı rehberi: Administration Impériale des Postes, Télégraphes et des Téléphones, Guide Postal, 1914, s. 29 ve 33.

2 Osmanlı dönemi kartpostalları için değerli araştırmacı Mert Sandalcı'nın Koçbank desteğiyle çıkardığı üç ciltlik "Max Fruchtermann Kartpostalları" adlı başeserine bakılmalıdır. Promat Matbaası, İstanbul, 2000.

3 Edhem Eldem, İftihar ve İmtiyaz – Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul 2004. s. 438 vd.

4 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Miranda Carter, The Three Emperors, Fig Tree, Londra 2009.

5 Sean Mc Meekin, The Berlin – Baghdad Express, Penguin Books, 2011, s. 67.

6 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Liman von Sanders, Türkiye'de Beş Sene, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2006.

7 David Fromkin, A Peace to End All Peace, AvonBooks, New York, 1989, s. 96 ve devamı.

8 Mc Meekin, a.g.e., s. 124 ve devamı.

9 Bu makalede kullanılan görsel malzemenin kaynağı aksi belirtilmedikçe yazara aittir. Kartlarda yer alan Almanca sloganların çevirisini yapan Augusta Rieber'a teşekkür ederim.

Kaynak : Turhan Turgut, Toplumsal Tarih Dergisi Şubat 2014